

До історії створення архітектурної експозиції

Леонід Прибега

Музею народної архітектури та побуту України

Оього року святкує 40-річний ювілей Музей народної архітектури та побуту України, що розмістився на околиці м. Києва біля селища Пирогів. Це один з найбільших музеїв просто неба або скансенів, не лише в Україні, а й у Європі. Його експозиція займає територію близько 150 га і нараховує понад 300 унікальних пам'яток народної архітектури, які в поєднанні з предметами традиційного вжитку віддзеркалюють національну культуру українців різних історико-етнографічних регіонів держави.

І хоча чимало науковців та пам'яткоохоронців долучалися до висвітлення історії та методики формування архітектурно-етнографічної експозиції київського скансена, зокрема З. Гудченко, В. Шмельов,

С. Верговський, С. Смолінський, Г. Скрипник, Л. Прибега та ін. [1], окремі сторінки історичної біографії музею залишаються нерозкритими й маловідомими.

Створення Державного музею народної архітектури та побуту України в Києві офіційно бере свій відлік від 28 лютого 1969 р., коли з ініціативи щойно заснованого Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (1966 р.) і клопотаннями Міністерства культури, Академії наук та Держбуду Рада Міністрів Української РСР прийняла постанову "Про створення Державного музею народної архітектури та побуту УРСР". Однак перші кроки

Воскресенська церква в с. Кисоричі Рівненської обл. (1789 р.).

Фрагмент стіни.

Воскресенська церква з с. Кисоричі після перевезення та реставрації в експозиції Національного музею народної архітектури та побуту в м. Києві.

Покровська церква в с. Канора Закарпатської обл. (1792 р.)

Покровська церква з с. Канора після перевезення та реставрації в експозиції Національного музею народної архітектури та побуту в м. Києві.

на шляху створення музею просто неба у Києві були розпочаті ще у 1967 р. під егідою тодішнього голови Українського товариства охорони пам'яток П. Т. Тронька групою відомих науковців, діячів культури, архітекторів, зокрема П. Г. Юрченка, Г. Н. Логвина, П. Ф. Костирка, В. П. Самойловича та ін. Вони започаткували розробку програми майбутньої архітектурно-етнографічної експозиції, й розпочалися пошуки місця для її розміщення. Ідея формування музею на узбіччі Голосіївського лісу біля селища Пирогів належить П. Г. Юрченку, і на початку 1969 р. вона отримала підтримку й схвалення. Водночас Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН України була

розроблена тематична програма архітектурної експозиції музею.

Доречно відзначити, що П. Ф. Костирко і В. П. Самойлович – професори Київського державного художнього інституту – широко залучали до пошуку ідей організації музейної експозиції студентів архітектурного факультету. Серед дипломних робіт випуску 1970 р. привертають увагу кілька проектів Республіканського музею народної архітектури та побуту у Києві. Найбільше схвальних відгуків отримав проект випускника В. О. Романова, виконаний в майстерні професора П. Ф. Костирка під керівництвом професора В. П. Самойловича і певною мірою використаний для подальшого проектування музею.

Вітряний млин в с. Городище Вінницької обл. (XIX ст.).

Демонтаж вітряного млина в с. Городище.

Вітряний млин з с. Городище після перевезення та реставрації в експозиції Національного музею народної архітектури та побуту в м. Києві.

Миколаївська церква з с. Зелене Тернопільської обл. (1817 р.) під час реставрації в експозиції Національного музею народної архітектури та побуту в м. Києві.

Хата з с. Розтоки Закарпатської обл. (XIX ст.) під час реставрації в експозиції Національного музею народної архітектури та побуту в м. Києві.

На основі попередніх науково-обґрунтованих програм та концептуальних проектних розробок у 1970 р. Київський науково-дослідний і проектний інститут містобудування розпочав розробку генерального плану музейного комплексу, пізніше доопрацьованого в проектному інституті УкрНДІПцивільсільбуд.

Одночасно з початком формування архітектурної експозиції у 1970 р. для забезпечення натурних досліджень, розробки проектно-реставраційної документації та виконання реставраційних робіт на об'єктах традиційного будівництва, що відбиралися для формування експозиції, в системі Українського товариства охорони пам'ятників було створено Республіканське спеціальне будівельно-реставраційне управління, згодом реорганізоване у Спеціальну науково-реставраційну виробничу майстерню з проектним сектором, основою якої став архітектурно-реставраційний відділ для проведення досліджень та розробки проектно-реставраційної документації на архітектурні експонати музею. У 1973 р. його очолив випускник архітектурного факультету художнього інституту Л. В. Прибега.

До розробки генерального плану, виявлення та відбору архітектурних експонатів, їх натурних досліджень, обмірів, розробки проектно-реставраційної документації й загалом формування характерного традиційного середовища з перевезених пам'яток, облаштування інтер'єрів та водночас створення просторового ансамблю всього музейного утворення було залучено великий загін фахівців — архітекторів, істориків, етнографів, реставраторів, будівельників тощо, згуртована праця яких дозволила вже в липні 1976 року відкрити для відвідувачів першу чергу експозиції музею.

Попри низку критичних зауважень, будівництво музею продовжувалося, бо така форма збереження пам'яток традиційної архітектури була на той час єдино можливою. Сьогодні, на відстані часу, наш сучасник має можливість проаналізувати та дати власну якісну оцінку проведеним пам'яткоохоронним заходам, усвідомити значимість музейної експозиції.

Вже за часів незалежної української держави, коли суспільство оцінило значимість музейної експозиції як ефективної форми збереження й пропагування пам'яток національної культури, за значний

внесок у проектування і будівництво Державного музею народної архітектури та побуту України у місті Києві група архітекторів: Баранько В. Г., Верговський С. В., Прибега Л. В., Романов В. О., Сікорський В. О., Стамов В. М., Ходаківський М. С., та мистецтвознавець Смолінський С. П. були удостоєні Державної премії України в галузі архітектури 2002 р.

Серед численого колективу учасників створення архітектурної експозиції музею привертає увагу перелік імен архітекторів – випускників різних років Київського державного художнього інституту (тепер Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури). Крім архітекторів, вказаних вище, до створення київського скансена долучилися З. Гудченко, В. Красенко, П. Лошак, Б. Лук'янчук, А. Матвієнко, П. Вовченко, В. Вечерський, І. Поліщук, В. Останін та ін.

На сьогодні Музей народної архітектури та побуту України є одним із найвідоміших скансенів світу. В основу формування експозиції музею було покладено ідею

Вітряний млин в с. Нурово Харківської обл. (поч. ХХ ст.).

Вітряний млин з с. Нурово Харківської обл. після перевезення та реставрації в експозиції Національного музею народної архітектури та побуту в м. Києві.

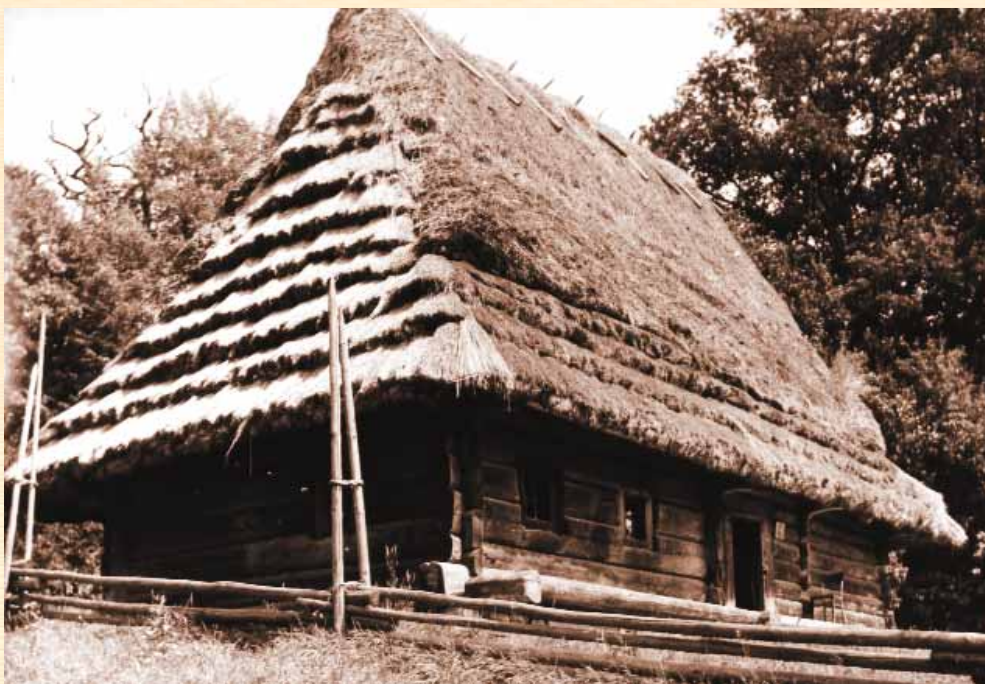
комплексного збереження та популяризації об'єктів традиційної культури, й базувалася така форма охорони на перенесенні характерних зразків народного будівництва та їх суміщенні в експозиційні утворення на вільних від забудови територіях.

Архітектурно-планувальна й просторова структура музею, принципи і методи формування експозиції визначалися системою історико-етнографічного районування народної культури України з урахуванням особливостей відведеної для будівництва ділянки,

Важливою передумовою такого підходу до створення експозиції була й та обставина, що для народної творчості характерні регіональна спільність і усталеність культурних традицій, у тому числі й архітектурно-будівельних.

Ці фактори й зумовили визначення головних засад побудови експозиції – розміщення пам'яток народного зодчества за регіональними ознаками у вигляді своєрідних "поселень", скомпонованих із садиб та осібних споруд. Кожне таке утворення покликане репрезентувати

Хата з с. Рекіти Закарпатської обл. (XIX ст.) після перевезення та реставрації в експозиції Національного музею народної архітектури та побуту в м. Києві.

архітектурно-будівельні традиції та побутову культуру селян відповідної історико-етнографічної зони України: Середньої Наддніпрянщини, Полтавщини і Слобожанщини, Полісся, Поділля, Карпат та Півдня України.

Тобто, експозиційну територію, згідно з етнографічним зонуванням, поділено на шість секторів. Кожний сектор являє собою композиційно завершений фрагмент традиційної забудови українського села XIX – поч. XX ст. і складається з найбільш характерних селянських дворів, а також поєднує традиційні громадські та виробничі будівлі. Водночас, традиційне архітектурне середовище доповнюють зібрані автентичні предмети селянського побуту, зразки народного одягу, знаряддя праці, вироби народних ремесел тощо.

Прикрасою та композиційними акцентами зональних експозицій Київського скансена стало чимало врятованих визначних пам'яток дерев'яної храмової архітектури, як, наприклад, Михайлівська церква (1600 р.) із с. Дорогінка Київської обл., Покровська церква (1792 р.) із с. Плоске Закарпатської обл., або церква Св. Параскеви (1742 р.) із с. Зарубинці Черкаської обл.

Роль композиційної доміанти музею, навколо якої компонується регіональні утворення, виконує розміщена на пагорбі група вітряних млинів. Їхні своєрідні форми переграють з вітряками, встановленими в зонах. Таким чином сформовано систему локальних доміант, візуальних орієнтирів, що загалом створюють просторову цілісність музейної архітектурної експозиції.

Отже, вдале використання ландшафтних особливостей території та дотримання методичних засад пам'яток охоронної науки дозволили сформувати архітектурно-етнографічне утворення, що історично достовірно віддзеркалює характерні особливості культурного середовища українського села XIX – поч. XX ст., відповідає сучасним вимогам функціональної й естетичної організації музейних експозицій та загалом являє собою унікальний просторовий ансамбль, покликаний донести витоки національних традицій до нащадків.

1. Гудченко З. С. Музеї народної архітектури України. — К.: Будівельник, 1981. — 136 с.; Верговський С. В. К оценке памятников народной архитектуры Украинского Полесья при создании архитектурной экспозиции "Полесье" Музея народной архитектуры и быта УССР; Тезисы докладов научной конференции: Музеи народной архитектуры и быта. Принципы создания, проблемы развития. — Киев, 1984; Прибега Л. В. Методика охорони та реставрації пам'яток народного зодчества України. — К.: Мистецтво, 1997. — 143 с.: іл.; Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України. — К.: Наукова думка, 1989. — 304 с.; Шмелев В. Г. Музеи под открытым небом. — К.: Наукова думка, 1983. — 118 с.